

PROBLEM BOŻEJ SPRAWIEDLIWOŚCI W ŚWIETLE LISTU DO RZYMIAN

Ks. Marcin Kowalski

1. CEL I CHARAKTER LISTU DO RZYMIAN¹

List do Rzymian to jedno z najdojrzałych pism Pawła, które niektórzy nazwali nawet *summą teologiczną* apostoła. Dziś odchodzi się raczej od tego określenia, podkreślając kontekstualny charakter korespondencji Pawłowej. Każdy z listów apostoła powstaje w określonych okolicznościach, odpowiada na określone problemy wspólnoty i służy realizacji pewnych pastoralnych celów. W przypadku Listu do Rzymian pierwszym, pragmatycznym celem było zapewnienie sobie wsparcia ze strony wspólnoty w planowanej przez Pawła podróży misyjnej do Hiszpanii (Rz 15,23-24).

Równocześnie już na pierwszy rzut oka widać, że zakres treści poruszonych w liście wychodzi daleko poza praktyczne przygotowania podróży misyjnej apostoła. Pa-

¹ Na temat celu Pawłowej korespondencji z Rzymianami, zob. *The Romans Debate*. Revised and Expanded Edition (red. K.P. DONFRIED) (Peabody, MA 1991); L.A. JERVIS, *The Purpose of Romans: A Comparative Letter Structure Investigation* (JSNTSup 55; Sheffield 1991); A.J.M. WEDDERBURN, *The Reasons for Romans* (Edinburgh 1991); J.A. FITZMYER, *Romans: A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 33; New Haven 1993) 68-84 (z obszerną bibliografią); T.R. SCHREINER, *Romans* (BECNT; Grand Rapids, MI 1998) 10-23.

węł, zbierając w całość swoje doświadczenia pastoralne, przedstawia Rzymianom Ewangelię, którą głosi. Píše do wspólnoty znajdującej się w stolicy imperium, w sercu antycznego świata. Głosząc wcześniej Ewangelię w wielkich miastach starożytnych, takich jak Korynt czy Efez, doskonale zdaje on sobie sprawę, jaką rolę odgrywają one w przepływie myśli oraz jaką szansę daje zaistnienie w nich z chrześcijańskim orędem. Rzym stanowić ma koło zamachowe dla głoszonej przez Pawła Ewangelii o usprawiedliwieniu z wiary w Chrystusa. Wyjaśnienie tejże Ewangelii może się także przyczynić do rozwiązania napięć pomiędzy Żydami a chrześcijanami pochodzenia pogańskiego w Rzymie. Z relacji Swetoniusza wiemy, że te dwie grupy prowadziły ze sobą spór dotyczący tożsamości Chrystusa, zakończony wypędzeniem Żydów z Rzymu przez Klaudiusza około 49 r². Jednym z zasadniczych tematów, które Paweł porusza w tym kontekście, jest kwestia Bożej sprawiedliwości. W jaki sposób dowieść, że Chrystus jest uniwersalną drogą zbawienia tak dla Żydów, jak i dla pogan? Czy Bóg, który odrzuca swój lud i zmienia narzędzie usprawiedliwienia, może być nazwany sprawiedliwym? Oto zasadnicze pytania, na które musi udzielić odpowiedzi Paweł w Liście do Rzymian.

2. NOWOŚĆ PAWŁOWEGO UJĘCIA BOŻEJ SPRAWIEDLIWOŚCI

Zanim przyjrzymy się pojęciu Bożej sprawiedliwości, tak jak przedstawia ją Paweł w Liście do Rzymian, spójrzmy na nią w szerszym kontekście kultury grecko-rzymskiej i Starego Testamentu. W powszechnym rozumieniu Boża sprawiedliwość i usprawiedliwienie należą do terminów ściśle związanych z językiem jurydycznym. Koncepcja prawa wywarła tak silny wpływ na naszą cywilizację i na tworzenie relacji społecznych, że przełożyła się

² POŁ. SCHREINER, *Romans*, 12-13.

także na nasze pojmowanie więzi Boga z człowiekiem³. W starożytnej Grecji „Sprawiedliwość” (*dikē*) to imię jednej z bogiń zasiadających przy tronie Zeusa, która ucieleśnia niezienne boskie prawa rządzące światem i życiem *polis*⁴. Obnaża ona nieprawość ludzkich czynów, wołając do swego boskiego ojca o ich ukaranie⁵. Prawa te stosują się do wszystkich bez wyjątku i bez miłosierdzia. Czasownik usprawiedliwić (*dikaioō*) w klasycznej grece używany jest w znaczeniu uczynić sprawiedliwym, ustanowić jako sprawiedliwe, czy uznać coś za sprawiedliwe, lecz o wiele częściej występuje on w kontekście osądzenia, uznania winnym i skazania kogoś⁶.

Szczególny związek pomiędzy sprawiedliwością Boga a rządzącymi stworzonym światem prawami widać także w Starym Testamencie, choć w stosunku do myśli greckiej pojawiają się tu także zasadnicze różnice. Bóg Izraela nazywany jest sprawiedliwym nie tylko dlatego, że ustanawia prawa, ale również dlatego, że sam pozostaje im wierny. Abraham, targując się o życie mieszkańców Sodomy, pyta Pana: „Czyż sędzia całego świata nie powinien sam postępować sprawiedliwie?” (Rdz 18,25). Bóg zgadza się z patriarchą i gotów jest przebaczyć mieszkańcom grzesznego miasta, jeśli znajdzie tam choćby dziesięciu sprawiedliwych. Boża sprawiedliwość jest niczym innym, jak wyrazem troski i opieki nad człowiekiem. Bóg okazuje ją broniąc Izraela⁷, karząc złoczyńców i wstawiając się za prawymi⁸. Działa On ze względu na swą sprawiedli-

³ Por. G. QUELL, „*dikē*”, *Theological Dictionary of the New Testament* (red. G. KITTEL – G. FRIEDRICH; tł. G.W. BROMILEY) (Grand Rapids 1964) II, 174 (odtąd *TDNT*).

⁴ Por. G. SCHRENK, „*dikē*”, *TDNT* II, 178.

⁵ Por. C. SPICQ, „*diakaios*”, *Theological Lexicon of the New Testament* (tł. i red. J.D. ERNEST) (Peabody, MA 1994) I, 318 (odtąd *TLNT*).

⁶ Por. SCHRENK, „*dikē*”, 211-212.

⁷ Por. Pwt 33,21; Sdz 5,11; 1 Sm 12,7; Ps 35,24; 50,6; 98,1-3; Mi 6,5.

⁸ Por. Ps 5,8; 7,9.11; 9,3-5; Jr 12,1. Zob. R. JEWETT, *Romans. A Commentary on the Book of Romans* (Hermeneia; Minneapolis, MN 2007) 141-142; K. KERTELGE, „*dikaioō*”, *Exegetical Dictionary of the*

wość, która jest wyrazem wierności obietnicom złożonym swojemu ludowi⁹. Widać wyraźnie, że w Starym Testamencie usprawiedliwienie przyjmuje charakter relacyjny¹⁰. Bóg, którego nazywa się sprawiedliwym, wypełnia zobowiązania wynikające z Przymierza, troszczy się o nie i utrzymuje je, pomimo grzechów swych słabych ludzkich partnerów¹¹.

Jeśli Boża sprawiedliwość wyraża się w wierności Prawu, to nic dziwnego, że sprawiedliwość człowieka definiuje się podobnie, w oparciu o jego przestrzeganie Prawa. O ile w świecie greckim pojęcie sprawiedliwości człowieka zawiera w sobie silne odniesienie do pielęgnowania cnót, samodoskonalenia oraz samokontroli, o tyle Stary Testament podkreśla przede wszystkim ludzkie posłuszeństwo Słowu Boga i trwanie w Przymierzu z Nim (Rdz 6,9)¹². Bycie sprawiedliwym polega na ciągłym poddawaniu swego życia osądowi Bożemu. Implikuje to oczywiście właściwe relacje z innymi¹³. Sprawiedliwymi nazywani są sędziowie, którzy właściwie rozstrzygają sprawy ludu¹⁴, ci, którzy troszczą się o najsłabszych,¹⁵ czy ci, którzy wielko-

New Testament (red. H. BALZ – G. SCHNEIDER) (Edinburgh 1990) I, 328; SPICQ, „*diakaios*”, 328-330.

⁹ Por. Wj 15,13; Ps 35,24; 36,6.10; 71,2; 89,16; 103,17; 111,3; 119,40; 143,1.11; 145,7; Iz 38,19; 63,7. *Dikaiosynē* jest tu ekwiwalentem hebr. *hesed* (Wj 15,13; Iz 63,7) oraz *'emet* (Iz 38,19) i występuje w towarzystwie pojęć takich jak *alētheia* (Ps 36,6; 88,12; 98,2; 143,1; Iz 38,19), *eleos* (Ps 31,1; 36,6.10; 88,12; 98,2; 103,17; 143,11) i *chrēstotēs* (Ps 145,7). Por. D.J. MOO, *The Epistle to the Romans* (NICNT; Grand Rapids, MI 1996) 82 n.14.

¹⁰ Pierwszym, który zwrócił uwagę na ten aspekt Bożej sprawiedliwości i za którym podążyli kolejni badacze, był H. CREMER, *Die paulinische Rechtfertigungslehre im Zusammenhänge ihrer geschichtlichen Voraussetzungen* (Gütersloh 1900) 34-38.

¹¹ Por. Ps 31,1; 35,24; 51,14; 65,5; 71,2.15; 98,2; 143,11; Iz 45,8.21; 46,13; 51,5-6.8; 62,1-2; 63,1.7. Por. J.D.G. DUNN, *Romans 1-8* (WBC 38A; Dallas, TX 1988) 41.

¹² Por. SCHRENK, „*dikē*”, 185.

¹³ Por. SPICQ, „*diakaios*”, 330.

¹⁴ Por. Kpł 19,36; Pwt 1,16; 16,18.

¹⁵ Por. Iz 1,17; 11,4.

duszenie przebaczą wrogom¹⁶. Sprawiedliwością określa się budowane na prawie Bożym i pełne poszanowania drugiego więzi ludzkie.

Nowy Testament dziedziczy po Starym rozumienie Bożej sprawiedliwości jako postępowania, które podoba się Bogu i opiera się na pełnieniu Jego woli. W przeciwieństwie jednak do Starego Testamentu, który traktuje sprawiedliwość jako wypracowaną zasługę, sprawiedliwość przedstawiana w Nowym Testamencie ujmowana jest także jako dar (Mt 6,33)¹⁷. Stąd blisko już do św. Pawła, który dokonuje radykalnej reinterpretacji pojęcia Bożej sprawiedliwości. W ujęciu apostoła narodów już nierozdzielnie wiąże się ona z ofiarą Jezusa (Rz 3,25-26). Paweł oczywiście odwołuje się do starotestamentalnych terminów związanych z Bożą sprawiedliwością, które LXX tłumaczy za pomocą rdzenia *dik-*¹⁸. Równocześnie jednak wyraźnie kwestionuje to, co w nauczaniu współczesnych mu rabinów funkcjonowało jako paradygmat. Ci ostatni twierdzili, że każde przestrzeganie Prawa, uczynek miłości czy jałmużna, sprawiają, że człowiek gromadzi przed Bogiem zasługi. Celem życia jest zgromadzenie jak największej ich liczby, aby w chwili Bożego sądu przeważały one ludzkie przewinienia¹⁹. Rabini twierdzili, że człowiek jest w stanie osiągnąć przed Bogiem sprawiedliwość wynikającą z przestrzegania Prawa i dzielili ludzi na cztery kategorie: całkowicie sprawiedliwych, przeciętnych, nawracających się i całkowicie bezbożnych. Ostatecznie za sprawiedliwego może zostać uznany ten, kto przed majestatem

¹⁶ Por. 1 Sm 24,8; 1 Sm 25,31.33; 26,23.

¹⁷ Por. SCHRENK, „*dikē*”, 198.

¹⁸ Por. MOO, *Romans*, 80. Trudno dopatrzeć się natomiast pokrewieństwa pomiędzy Pawłem a pojęciem sprawiedliwości używanym w Qumran, jak sugerował to Käsemann. Według tegoż autora Paweł przejąłby i przepracował koncepcję i pojęcie Bożej sprawiedliwości jako terminu technicznego pojawiającego się w literaturze apokaliptycznej. Por. E. KÄSEMANN, „*Gottesgerechtigkeit bei Paulus*“, *ZThK* 58 (1961) 367-378; TENZE, *Perspectives on Paul* (Philadelphia 1971) 60-78. Na temat poglądów i krytyki tzw. szkoły Käsemanna, zob. MOO, *Romans*, 85.

¹⁹ Por. SCHRENK, „*dikē*”, 196-197.

Bożym wykaże się uczynkami Prawa. W tym ujęciu życie człowieka to pracowite wypełnianie woli Bożej zawartej w Torze w nadziei na usprawiedliwiający wyrok Boży, który człowiek usłyszy na sądzie ostatecznym.

Apostoł Paweł w swojej nauce o usprawiedliwieniu dokonuje podwójnego przewrotu²⁰. Po pierwsze, na usprawiedliwienie nie musimy oczekiwać w napięciu do czasu Bożego sądu. Zostaje nam ono ofiarowane już dziś, w Chrystusie²¹. Po drugie, usprawiedliwienie nie opiera się na gromadzeniu przed Bogiem zasług i nie może zależeć od uczynków Prawa. Według Pawła żaden człowiek nie może dojść do statusu sprawiedliwego przed Bogiem poprzez przestrzeganie Prawa. W Rz 3,23-24 apostoł stwierdza, że lekarstwo na powszechny grzech całej ludzkości jest dane tylko przez wiarę w Chrystusa. Bóg, w swojej sprawiedliwości, działa w sposób niesłychany i zaskakujący. Nie czeka na moment sądu, ale już dziś ofiaruje nam usprawiedliwienie; nie daje go sprawiedliwym, ale grzesznikom; nie czyni tego na podstawie naszych czynów i zasług, lecz darmo, powodowany swoją łaską²². Widzimy, jak w swoim ujęciu Bożej sprawiedliwości św. Paweł wychodzi daleko poza jej sądowe i ściśle prawne rozumienie²³. Usprawiedliwienie jawi się jako dar i niezasłużona łaska Boża. W jaki jednak sposób apostoł uzasadnia wiarę

²⁰ Na temat różnic pomiędzy Pawłem a starotestamentowym ujęciem sprawiedliwości, zob. Moo, *Romans*, 86.

²¹ Zob. formy terazniejsze, którymi Paweł określa dar usprawiedliwienia w Ga 3,8: (*dikaioi*); 3,11 (*dikaioutai*); Rz 3,24: *diakioumenoi dorean*; 3,26: *diakiounta*; 3,28 *diakiousthai*.

²² W 4 Ezdr 8,36 napotyamy na stwierdzenie, dotyczące miłosiernej sprawiedliwości Bożej, które sytuje się blisko myśli Pawła: „W ten sposób bowiem objawia się twoja sprawiedliwość i dobroć, abyś mógł okazać litość tym, którzy nie posiadają skarbu dobrych uczynków”. Idea, Boga, który mógłby okazać niezasłużone miłosierdzie na podstawie swej sprawiedliwości, pozostaje jednak absolutnie na marginesie judaizmu I w. Por. SCHRENK, „*dikē*”, 197.

²³ Nie znaczy to, że ujęcie prawne jest u Pawła nieobecne. Zwraca na nie uwagę większość komentatorów jego listów. Por. SCHRENK, „*dikē*”, 215-216.

w Jezusa jako uniwersalną drogę zbawienia Żydów i pogan? Czemu Boża sprawiedliwość odchodzi od Prawa jako narzędzia usprawiedliwienia? Czy sprawiedliwym nazwać można Boga, który tak radykalnie zmienia w ciągu historii reguły, według których zbawia się człowiek? Na pytania te poszukamy odpowiedzi w Liście do Rzymian, rozpoczynając od spojrzenia na jego strukturę i układ słownictwa związanego z usprawiedliwieniem.

3. GŁÓWNY TEMAT I STRUKTURA LISTU DO RZYMIAN

Rdzeń *dik-* w całym Liście do Rzymian pojawia się 60 razy. Jeśli, idąc za większością badaczy, podzielimy korpus listu na cztery części, wówczas układ słownictwa związanego z Bożą sprawiedliwością przedstawia się następująco:

<i>Praescriptio</i> (1,1-7)	
Korpus listu (1,8–15,31)	60
1,8–4,25	30
5–8	18
9–11	11
12,1–15,31	1
<i>Postscriptum</i> (16,1-27)	

Zauważamy, że temat Bożej sprawiedliwości w największym natężeniu, bo aż trzydzieści razy, pojawia się w pierwszej części, Rz 1–4, po czym słownictwo z nim związane stopniowo zanika aż do jednej tylko formy w ostatniej, zawierając egzorty i wezwania części Rz 12,1–15,31. Można równocześnie stwierdzić, że temat ten prze-wija się przez cały list, stanowiąc nić łączącą wszystkie jego części. W Rz 1–4 Boża sprawiedliwość ukazywana jest w perspektywie sądu i usprawiedliwienia przychodzącego przez wiarę w Chrystusa. W drugiej części, Rz 5–8, Paweł pokazuje efekty działania Bożej sprawiedliwości w postaci nowego życia łaski, w którym uczestniczy każdy wierzący. W Rz 9–11, gdzie wraca znów temat naro-

du wybranego, apostoł eksponuje Bożą sprawiedliwość działającą zawsze w ten sam sposób w historii zbawienia i opartą na niewzruszonej wierności Boga Jego Słowu. Wreszcie ostatnią, zawierającą wskazania moralne i zachęty część Rz 12,1–15,31 także odczytać można jako praktyczną aplikację nauki o Bożej sprawiedliwości, która stanowi wyznacznik i regułę życia wspólnoty chrześcijańskiej: „Bo królestwo Boże to nie sprawa tego, co się je i pije, ale to sprawiedliwość, pokój i radość w Duchu Świętym” (Rz 14,17)²⁴.

Układ słownictwa związanego z Bożą sprawiedliwością będzie bardziej zrozumiała, jeśli spojrzymy dodatkowo na strukturę Listu do Rzymian²⁵. W opinii większości egzegetów jego główna teza mieści się w Rz 1,16-17, gdzie apostoł stwierdza: „Ja nie wstydę się Ewangelii, jest ona bowiem mocą Bożą dla zbawienia każdego wierzącego, najpierw dla Żyda, potem dla Greka. W niej bowiem sprawiedliwość Boża objawia się przez wiarę i ku wierze; jak jest napisane «Sprawiedliwy przez wiarę żyć będzie»”²⁶. W Rz 1,17 aż dwa razy pojawia się rdzeń *dik-*, którym Paweł określa Bożą sprawiedliwość i tego, który, pozostając pod jej oddziaływaniem, może być nazwany sprawiedliwym. Sprawiedliwość Boża objawia się według apostoła w Ewangelii, która ukazuje plan zbawienia dokonującego się „przez wiarę” i zmierzającego „ku wierze” (*ek pisteōs eis pistin*). Znaczy to, że „sprawiedliwość Boża” w historii świata zawsze działała „poprzez wiarę”.

²⁴ Por. C.E.B. CRANFIELD, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans*. Volume I: Introduction and commentary on Romans I–VIII (London – New York 2004) 29.

²⁵ Na temat modelu retorycznego w Liście do Rzymian, zob. J.-N. ALETTI, „La présence d’un modèle rhétorique en Romains: Son rôle et son importance”, *Bib* 71 (1990) 1-24. Zob. także JEWETT, *Romans*; B. WITHERINGTON, III, *Paul’s Letter to the Romans. A Socio-Rhetorical Commentary* (Grand Rapids, MI – Cambridge, UK 2004) 16-23.

²⁶ Por. J.-N. ALETTI, *God’s Justice in Romans. Keys for Interpreting the Epistle to the Romans* (SB 37; Roma 2010) 39; JEWETT, *Romans*, 135; WITHERINGTON, *Romans*, 47; DUNN, *Romans 1–8*, 37; FITZMYER, *Romans*, 253; CRANFIELD, *Romans*, I, 87; SCHREINER, *Romans*, 58-59.

doprowadzając ostatecznie człowieka do uznania „wiary” jako jedynej drogi zbawienia.

Tak postawionej tezy Paweł dowodzi w Rz 1,18–4,25, gdzie najpierw opisuje grzeszną kondycję całej ludzkości i zasady nadciągającego Bożego sądu (Rz 1,18–3,20). W tej samej części argumentacyjnej Paweł przechodzi potem do tematu usprawiedliwienia przez wiarę, podając jego konkretny przykład w postaci Abrahama (3,21–4,25). Ważne i nasycone słownictwem związanym ze sprawiedliwością rozdziały Rz 1–4 to logicznie skonstruowany argument, który krok po kroku neguje wyjątkowość żydowskiej drogi zbawienia przez Prawo. Tora, zamiast zbawiać, obnaża grzeszną kondycję każdego bez wyjątku – Żyda i poganina. Z kolei droga Abrahama dowodzi, że w historii ludzkości Bóg zawsze działał w oparciu o wiarę.

W kolejnym bloku argumentacyjnym, Rz 5–8, apostoł ukazuje sprawiedliwość Bożą już nie z poziomu Bożego *modus operandi*, lecz z perspektywy życia wierzącego²⁷. Część ta pozostaje w ścisłym związku z poprzednią o tyle, o ile rozwija stwierdzenie z Rz 3,22, ukazując owoce zbawienia przyniesionego przez Chrystusa. Także myśl przewodnia tej części argumentacji, Rz 5,20-21, podejmująca temat prawa ścierającego się ze sprawiedliwością przychodzącą przez wiarę, łączy się ściśle z Rz 1–4. Akcent w tym przypadku położony jest jednak na życiu wierzącego, stanowiącym odpowiedź na dar usprawiedliwienia w Chrystusie²⁸.

Wreszcie w Rz 9–11 apostoł wraca do kwestii Bożej sprawiedliwości i tego, jak działa ona w historii zbawienia²⁹. W przeciwieństwie do Rz 1–4, Paweł nie akcentuje tu Bożej reakcji na ludzkie czyny, lecz Boże działanie, które je uprzedza. Boża sprawiedliwość przedstawiona w Rz 9–11 w sposób wolny wybiera i odrzuca ludzi. Rozdziały te wraz z wieńczącym je hymnem stanowią zamknięcie argumenta-

²⁷ Na temat tezy Rz 1,16-17 rozwijanej w Rz 5–8, zob. CRANFIELD, *Romans*, I, 28-29; FITZMYER, *Romans*, 98-99; JEWETT, *Romans*, 47-52.

²⁸ POE, ALETTI, *God's Justice in Romans*, 47-55.

²⁹ Na temat Rz 1,17 zapowiadającego Rz 9–11, zob. WEDDERBURN, *The Reasons for Romans*, 138; WITHERINGTON, *Romans*, 16-22.

cji Pawła w całym Rz 1–11³⁰. Równocześnie skupiają one w sobie i wyostrzają pytania, które pojawiają się w trakcie lektury listu. Czy Boga, którego absolutną wolność Paweł podkreśla w Rz 9–11, można jeszcze nazwać sprawiedliwym? W miarę rozwoju myśli apostoła w Liście do Rzymian, kwestia Bożej sprawiedliwości staje się coraz bardziej paląca i kontrowersyjna. Przyjrzyjmy się jej rozwojowi w trzech głównych blokach argumentacyjnych, od Rz 1,18 do Rz 11,36, gdzie najczęściej pojawia się słownictwo związane z usprawiedliwieniem.

4. SPRAWIEDLIWOŚĆ BOŻA DZIAŁAJĄCA PRZEZ WIARĘ W CHRYSYUSA (RZ 1–4)

Argumentację Pawła w Rz 1–4 podzielić można na dwie części. Pierwsza z nich opisuje sąd Boży, który zawiśł zarówno nad światem żydowskim, jak i pogańskim (Rz 1,18–3,20), druga zaś wprowadza temat usprawiedliwienia przez wiarę, ilustrując je konkretnym przykładem (retoryczne *exemplum*) z historii Abrahama (Rz 3,21–4,25). Pamiętając o głównej tezie Rz 1,16–17, której podporządkowana jest myśl Pawła, schemat Rz 1,18 – 4,25 można ująć następująco³¹:

Część I (1,18–3,20)

*Teza pomocnicza*³²(1,18) *Gniew Boży ujawnia się wobec ludzkiej nieprawości*

Argumenty (1,19–3,18)

1,19–32

Grzechy pogan ściągają na nich śmierć

³⁰ ALETTI, *God's Justice in Romans*, 179–180.

³¹ Por. ALETTI, *God's Justice in Romans*, 61–91. Zob. także, TENŻE, „Rm 1,18–3,20. Incohérence ou cohérence de l'argumentation paulinienne?”, *Bib* 69 (1988) 47–62; M. KOWALSKI, „Wiara w Chrystusa jako jedyna droga zbawienia. Analiza retoryczna Rz 1 – 4”, *Kieleckie Studia Teologiczne* 11 (2012) 91–112.

³² Teza pomocnicza odnosi się do roli, jaką to zdanie odgrywa rozwijając tezę główną, Rz 1,16–17.

2,1-29	Kryteria Bożego sądu nie pozwalają Izraelowi czuć się bezpiecznie
3,1-18	Pismo świadczy o powszechnym zepsuciu tak Żydów, jak pogan
3,19-20	Wszyscy muszą uznać się winnymi wobec Boga
Część II (3,21–4,25)	
<i>Teza pomocnicza</i> (3,21-22a)	<i>Sprawiedliwość Boża zbawia niezależnie od Prawa, przez wiarę w Chrystusa</i>
<i>Argumenty</i> (3,22b–4,22)	
3,22b-31	Chrystus narzędziem usprawiedliwienia bez Prawa
4,1-25	Abraham jako przykład usprawiedliwienia przez wiarę
<i>Podsumowanie</i> (4,23-25)	<i>Sprawiedliwość Abrahama udziałem wierzących w Chrystusa</i>

Swoją argumentację na temat sprawiedliwości Bożej, działającej w oparciu o wiarę w Jezusa, Paweł rozpoczyna jakby od końca, a mianowicie od sądu Bożego. W wersecie Rz 1,18, który w terminologii retorycznej określić można jako tezę pomocniczą, wspierającą Rz 1,16-17, apostoł obwieszcza sąd Boży, który nadchodzi na każdego, kto dopuszcza się nieprawości. Choć Paweł używa tu dość uniwersalnego języka, którym autorzy biblijni opisują także grzechy Izraela, trudno oprzeć się wrażeniu, że mówi przede wszystkim o karze czekającej pogan. Pobożny Żyd, z perspektywy którego prowadzony jest dyskurs, patrząc na otaczający go, przesiąknięty grzechem świat, wydaje nań wyrok potępienia. Sam będąc pewnym zbawienia, jakie daje mu Przymierze, potępia bezbożność i rozwiązłość seksualną pogan, która ściąga na nich wieczną zaturę (Rz 1,18-32)³³.

Boża sprawiedliwość, przedstawiona w Rz 1,18-32 jako rodzaj wymierzającego karę miecza, szybko jak okazuje się, kieruje swoje ostrze także przeciw tym, którzy chronią się pod parasolem przymierza Mojżeszowego³⁴.

³³ POI. SCHREINER, *Romans*, 81-82.

³⁴ POI. SCHREINER, *Romans*, 102.

W Rz 2, dialogując ze swoim żydowskim interlokutorem, Paweł przedstawia kryteria sądu, który rozpoczął się nad światem. Apostoł wymienia trzy z nich: wagę ludzkich czynów (Rz 2,6), Bożą bezstronność (Rz 2,11) oraz Bożą znajomość ludzkiego serca (Rz 2,16)³⁵. Nad tym, który choć pozostaje w relacji Przymierza nie zachowuje Prawa, ciąży nieubłagany gniew Boży (Rz 2,1-5). Do podobnej konkluzji prowadzą dwa pozostałe kryteria Bożego sądu wyeksponowane przez apostoła w Rz 2,9-16. Staje się jasne, że Boży sąd zrównuje w prawach Żyda i poganina. Obrzezanie nic nie znaczy, jeśli nie jest połączone z zachowywaniem Bożego Prawa (Rz 2,25-29). Może się jednak zdarzyć Izraelita, który, wiernie zachowując Prawo, trwa w Przymierzu ze swoim Bogiem. Czy taki zbawi się bez konieczności uznania Mesjasza w Chrystusie?³⁶

Odpowiedzi na tę ostatnią obiekcję służy argumentacja zawarta w Rz 3,1-20. Centralnym punktem tej sekcji jest rozbudowany cytat skrypturystyczny, w którym Paweł, przytaczając psalmy i wypowiedzi prorockie, stwierdza: „Nie ma sprawiedliwego, ani jednego” (Rz 3,10). Apostoł cytuje teksty, które mówią nie tylko o zepsuciu pogańskiego świata, lecz także Izraela. W Rz 3,10b-12 przytacza fragmenty Starego Testamentu mówiące o odchodzących od Bożych dróg poganach (Ps 13,1-3). W kolejnej części argumentu skrypturystycznego, w Rz 3,13-14, opisuje bezbożnych, których gardło jest jak otwarty grób, języki są pełne jadu, a usta – przekleństwa (Ps 5,10; 9,28). Wreszcie w Rz 3,15-17 Paweł umieszcza cytat z Iz 59,7-9, gdzie mówi się o narodzie wybranym, który jest skory do przelewu krwi i kroczy drogami zagłady, nie pokoju³⁷. Konclu-

³⁵ Por. ALETTI, *God's Justice in Romans*, 64.71-72.

³⁶ Por. ALETTI, *God's Justice in Romans*, 81-82.

³⁷ Na temat cytatu w Rz 3,9-18, zob. ALETTI, *God's Justice in Romans*, 85-86. Por. także D.-A. KOCH, *Die Schrift als Zeuge des Evangeliums: Untersuchungen zur Verwendung und zum Verständnis der Schrift bei Paulus* (BHT 69; Tübingen 1986) 179-184; C.D. STANLEY, *Paul and the Language of Scripture: Citation Technique in the Pauline Epistles and Contemporary Literature* (SNTSMS 69; Cambridge 1992) 87-99.

zja jest oczywista: Pismo, mające autorytet głosu Bożego, stwierdza, że nikt nie jest w stanie zachowywać Prawa. Wszyscy bez wyjątku, Żydzi i poganie, muszą uznać się wobec Boga za winnych.

Stwierdzenie to przygotowuje grunt pod kolejną tezę pomocniczą w Rz 3,21-22, w której Paweł wprowadza wreszcie postać Chrystusa. Do tej pory był on w myśli apostoła nieobecny, ponieważ miała ona możliwie szeroki i uniwersalny charakter. Na podstawie kryteriów Bożego sądu, na które zgodzić się może zarówno Żyd jak i poganin, Paweł dowodził, że człowiek o własnych siłach nie jest zdolny do zbawienia się przez wypełnianie uczynków. Powszechnemu uwikłaniu w grzech odpowiadać zatem musi równie powszechne, dostępne dla wszystkich narzędzie usprawiedliwienia, którym jest Chrystus. Rz 3,21-22a, rozwijając argument apostoła, powtarza kluczowe wyrażenia z 1,16-17: „sprawiedliwość Boża” (w.17) oraz „dla wszystkich wierzących” (w.16). W Rz 3,22b-31 Paweł ilustruje pierwszy aspekt tezy wspomagającej (3,21), mianowicie sprawiedliwość Bożą działającą na obecnym etapie dziejów niezależnie od Prawa. Prowadzi ona ludzkość do odnowionej relacji ze Stwórcą, jest objawiona w Ewangelii i działa poprzez Jezusa Chrystusa, który ustanowiony został narzędziem przebłagania (gr. *hilasterion*) dla wszystkich, którzy w Niego wierzą (Rz 3,25-26). W Rz 3,27-31 Paweł podejmuje jeszcze raz motyw usprawiedliwienia przez wiarę, stwierdzając kategorię, że przychodzi ono bez Prawa.

To może budzić uzasadnioną obiekcję braku spójności Bożego planu. Czy ten sam Bóg, który niegdyś dał Izraelitom Prawo, może je teraz obalać (Rz 3,31)? Apostoł stwierdza, że poprzez głoszenie Ewangelii łaski w Chrystusie nie tyle obala się, ile ustanawia właściwy fundament Prawa, które zawsze dawało pierwszeństwo wierze. Przykładem jest historia Abrahama (Rz 4), którą Paweł czyta przez pryzmat dwóch tekstów biblijnych: Rdz 15,6 i Rdz 17,9-14³⁸. Zanim jeszcze patriarcha przyjął znak

³⁸ Na temat przykładu Abrahama u Pawła, zob. L.T. JOHNSON, *Reading Romans. A Literary and Theological Commentary* (Macon, GA

obrzezania, uwierzył Bogu, co zostało mu poczytane za sprawiedliwość (Rz 4,10). Prawo i obrzezanie stało się dla niego pieczęcią usprawiedliwienia, które osiągnął przez wiarę. Boża sprawiedliwość od początku działała zatem w oparciu o wiarę, ustanawiając w ten sposób drogę zbawienia dla wszystkich. Abraham nie był wyjątkowym przypadkiem. Bóg uczynił go ojcem wszystkich wierzących. W tych, którzy idą jego śladami, objawia się Boża sprawiedliwość, działająca przez wiarę, nie zaś na podstawie uczynków Prawa (Rz 4,11-12). W ten sposób Paweł dowodzi także, że Boża sprawiedliwość nie działa według arbitralnych, dowolnie zmienianych przez Boga zasad, lecz według odwiecznie ustalonego planu. Pierwszorzędną rolę odgrywa w nim wiara oraz Chrystus, przewidziany przed wiekami jako narzędzie prześlągania dla wszystkich (Rz 3,25-26)³⁹.

5. SPRAWIEDLIWOŚĆ BOŻA I NOWE ŻYCIE W DUCHU ŚWIĘTYM (Rz 5–8)

W kolejnej części argumentacji, Rz 5–8, Paweł przechodzi do efektów i konsekwencji działania Bożej sprawiedliwości w życiu wierzącego⁴⁰. Dla większej przejrzystości przyjrzyjmy się rozwojowi myśli Pawła ujętej w następującym schemacie⁴¹:

2001) 67-81; P. BASTA, *Abramo in Romani 4. L'analogia dell'agire divino nella ricerca esegetica di Paolo* (AnBib 168; Roma 2007).

³⁹ Na takie znaczenie Rz 3,25a wskazują A. PLUTA, *Gottes Bundestreue: ein Schlüsselbegriff in Röm 3, 25a* (Stuttgart 1969) 59-62; D. ZELLER, "Sühne und Langmut. Zur Traditionsgeschichte von Röm 3:2-26", *ThPh* 3 (1968) 57-58; CRANFIELD, *Romans*, 208-209.

⁴⁰ Na temat związków leksykalnych Rz 5 z Rz 1-4, które potwierdzają osadzenie tego pierwszego w kontekście tematycznym sprawiedliwości Bożej, zob. CRANFIELD, *Romans*, I, 252-254; ALETTI, *God's Justice in Romans*, 44-56.

⁴¹ POR. ALETTI, *God's Justice in Romans*, 52.

Wstęp (5,1-21)	Chrystus, nowy Adam, i owoce jego posłuszeństwa
<i>Teza pomocnicza (5,20-21)</i>	<i>Obfitość łaski w Jezusie odpowiedzią na bezsilność Prawa i wznagający się grzech</i>
Część I (6,1-7,6)	
6,1-14	Życie w Chrystusie wyklucza grzech
6,15-23	Życie w Chrystusie jako służba Bożej sprawiedliwości
<i>Podsumowanie (7,1-6)</i>	<i>Prawo nie ma mocy nad wierzącym w Chrystusa</i>
Część II (7,7-25)	
7,7-12	Prawo, zamiast do życia, prowadzi do śmierci
7,13-23	Człowiek cielesny pozostaje w niewoli śmierci
<i>Podsumowanie (7,24-25)</i>	<i>Chrystus odpowiedzią na rozdarte życie grzesznika</i>
Część III (8,1-30)	
8,1-17	Prawo Ducha niesie wyzwolenie spod prawa grzechu i śmierci
8,18-30	Obecne cierpienia nie przekreślają przyszłej chwały
<i>Podsumowanie (8,31-39)</i>	<i>Hymn pochwalny na cześć Bożej miłości w Chrystusie</i>

W wersetach Rz 5,1-19, które przygotowują tezę pojawiającą się w Rz 5,20-21, powraca postać Chrystusa – mediatora Bożego usprawiedliwienia⁴². Dzięki wierze w Niego chrześcijanin cieszy się pokojem z Bogiem i nadzieją wiecznego zbawienia (Rz 5,1). Krew Jezusa, przelana niegdyś za grzeszników, chroni dziś wszystkich tych, których obmyła (Rz 5,6-11). Dalej Paweł, wprowadzając porównanie między Jezusem a Adamem, ukazuje, że wagi czynu Chrystusa nie można porównać z grzechem Adama. Tak jak przez jednego człowieka w ludzki świat weszły grzech i śmierć, tak przez Jezusa sprawiedliwość Boża

⁴² Por. FITZMYER, *Romans*, 393-394.

otwarła bramy chwały i życia dla wszystkich (Rz 5,12-19). Wreszcie w kluczowej dla tej części argumentacyjnej tezie pomocniczej Paweł stwierdza, że Boża sprawiedliwość wykorzystała Prawo i rozprzestrzeniający się wraz nim grzech do objawienia jeszcze obfitszej łaski przychodzącej w Chrystusie (Rz 5,20-21)⁴³. Wypowiedzi na temat roli Prawa służącego upowszechnieniu grzechu mogą wydawać się mało przekonującą obroną Bożej sprawiedliwości. Dlaczego zatem Bóg podarował swemu narodowi Torę? Według Żydów to właśnie ona służyła w historii świata jako zaporę przed panowaniem grzechu, podczas gdy nieokreśloność Pawłowej teologii łaski może przyczynić się do permissywizmu moralnego i zalania ludzkości nieprawością⁴⁴. Poza tym, czy nie jest brakiem konsekwencji przekreślenie Tory i roli, jaką odgrywała ona do tej pory w tradycji Izraela? Obie te kwestie zostaną przez apostoła poruszone w Rz 6, gdzie najpierw ukaże on łaskę w Chrystusie jako potężną siłę wyzwalającą z niewoli grzechu, aby potem w Rz 7 przejść do tematu niemocy Prawa.

W Rz 6,1-7,6 apostoł koncentruje się na paradoksie winy i obfitującej Bożej łaski oraz opisuje nowe życie wierzących w Chrystusie. Rz 6,1-2 zawiera w sobie zdanie wyrażające myśl Pawła w formie pytania i odpowiedzi: czy powinniśmy trwać w grzechu, aby tym bardziej wzmożła się w nas łaska Boża? Odpowiedź apostoła to zdecydowane nie. Wierzący nie mogą lekceważyć grzechu, żyjąc w nim i równocześnie czerpiąc z rozlewającego się tym obficie Bożego miłosierdzia. Zanurzenie w Chrystusie, przypomina Paweł, oznacza śmierć dla grzechu, jest ono gwarantem przyszłego zmartwychwstałego życia (Rz 6,3-11)⁴⁵. Trwanie w grzechu oznacza pozostawanie pod jego panowaniem (Rz 6,12-14), oznacza bycie niewolnikiem zła, które prowadzi do śmierci (Rz 6,15-17). Boża

⁴³ Na temat podwójnej roli Prawa objawiającego z jednej strony grzech, a z drugiej ogrom miłosierdzia Bożego, zob. CRANFIELD, *Romans*, I, 270 z bibliografią w n.1.

⁴⁴ Por. SCHREINER, *Romans*, 247.

⁴⁵ Obrazy, które się tu pojawiają, nawiązują do chrztu. Por. FITZMYER, *Romans*, 429-432.

sprawiedliwość przychodząca w Chrystusie, staje przed wierzącym jako imperatyw walki z grzechem i oddania się na służbę sprawiedliwości (Rz 6,19). W Rz 7,1-6, ostatniej części tej sekcji argumentacyjnej, apostoł wraca do kwestii Prawa, wzywając chrześcijan do wyzwolenia się z niego, aby żyć w Chrystusie⁴⁶. Prawo ukazane tu zostaje jako już nieobowiązujące, ponieważ chrześcijanin umarł dla niego w Jezusie. Jest ono także przyczyną wzmożenia się w człowieku grzechu prowadzącego do śmierci.

Stwierdzenie to stanowi przejście do kolejnej sekcji, Rz 7,7-25, gdzie apostoł opisuje dramatyczną sytuację człowieka rozdartego pomiędzy własnym grzechem a świętością Bożego prawa⁴⁷. „Ja”, które pojawia się w tym rozdziale, było obiektem wielu dociekań egzegetów, którzy dopatrywali się w nim postaci grzesznika przed nawróceniem, Izraela, człowieka pozostającego wciąż pod Prawem, chrześcijanina niezdolnego przez grzech do wypełniania woli Bożej, chrześcijanina żyjącego bez pomocy Ducha Świętego, czy wreszcie chrześcijanina lub Żyda, próbujących o własnych siłach wypełniać Prawo Boże⁴⁸.

⁴⁶ Na temat rozwoju myśli Pawła między Rz 7,1-6 i Rz 6,15-23, zob. SCHREINER, *Romans*, 345; WITHERINGTON, *Romans*, 167.174-176.

⁴⁷ Na temat 7,5-6 przygotowujących argumentację w Rz 7 – 8, zob. C.K. BARRETT, *The Epistle to the Romans* (London 1991) 128; WITHERINGTON, *Romans*, 176.

⁴⁸ Na temat retorycznego „ja”, którym posługuje się Paweł w Rz 7, zob. W.G. KÜMMEL, *Romer 7 und das Bild des Menschen im Neuen Testament* (München 1974); D.H. CAMPBELL, „The Identity of «egō» in Romans 7,7-25”, *Studia Biblica 1978: Sixth International Congress on Biblical Studies*, III: Paper on Paul and Other New Testament Authors (red. E.A. LIVINGSTON) (JSNTSup 3; Sheffield 1980) 57-64; J. LAMBRECHT, *The Wretched “I” and Its Liberation. Paul in Romans 7 and 8* (Louvain Theological and Pastoral Monographs 14; Louvain 1992); D.B. GARLINGTON, *Faith, Obedience, and Perseverance. Aspects of Paul’s Letter to the Romans* (WUNT II/79; Tübingen 1994) 111-112; M.A. SEIFRID, „The Subject of Rom 7:14-25”, *NovT* 34 (1992) 313-333; J. CAMBIER, „Le ‘Moi’ dans Rom. 7,” *The Law of the Spirit in Rom 7 and 8* (red. L. de LORENZI) (Benedictina, Biblical-Ecumenical Section 1; Rome 1976) 13-72; MOO, *Romans*, 424-431; WITHERINGTON, *Romans*, 179-196; JEWETT, *Romans*, 441-445; CRANFIELD, *Romans*, I, 342-347.

Przeciwstawienie sytuacji podmiotu opisanego w Rz 7,7-25 i tego, o którym mówi się w Rz 5,1-7,7 oraz 8,1-30, każe nam tu raczej myśleć o tych wszystkich, którzy, czy to będąc Żydami czy też poganami, pozostają poza oddziaływaniem łaski Chrystusa⁴⁹. Być może dochodzi tu do głosu Paweł faryzeusz opisujący z nowej perspektywy życia w Panu swój dawny stan⁵⁰.

W pierwszej części swojej argumentacji (Rz 7,7-12), w której często pojawia się odniesienie do Prawa, apostoł mówi o Żydach. W Rz 7,7 Paweł stwierdza, że choć Prawo jest święte, to dzięki niemu nikt nie może uwolnić się od grzechu. Więcej nawet, samo Prawo nazywając grzech, pobudza jego działanie w człowieku, a jednostkę świadomą swego czynu czyni tym bardziej winną (Rz 7,7-12). Święte i dobre Prawo doprowadza do tego, że grzech zostaje zinterioryzowany, zaczyna zamieszkiwać w człowieku, paraliżując jego wolę⁵¹. W drugiej części argumentacji Pawła, choć nie znikają odniesienia do Prawa (Rz 7,14.16.21.22.23), pojawia się także uniwersalny język zła i dobra (Rz 7,16.18.19.21.). Pozwala on dopatrywać się w opisywanej tu postaci poganina, Greka, wyznawcy hellenistycznych religii czy szkół filozoficznych, który doświadcza radykalnej niemocy w czynieniu dobra. Cieleśny i zaprzędany w niewolę grzechu nie rozumie

⁴⁹ Por. J.-N. ALETTI, „The Rhetoric of Romans 5–8,” *The Rhetorical Analysis of Scripture. Essays from the 1995 London Conference* (red. S.E. PORTER – T.H. OLBRICHT) (Sheffield 1997) 294-308, zwł. 300; Zob. także J. LAMBRECHT, „Man Before and Without Christ: Rom 7 and Pauline Anthropology”, *LS 5* (1974–75) 18-33.

⁵⁰ Por. SCHREINER, *Romans*, 357. Na temat *ego*, którym Paweł opisuje w obecnej perspektywie swoje przeszłe życie, czy też określa z punktu widzenia chrześcijanina tych, którzy są wciąż poddani prawu Mojżesza, zob. FITZMYER, *Romans*, 463-465. Na temat retorycznego użycia „ja”, dzięki któremu Paweł oddaje uniwersalne doświadczenie człowieka, zob. S.K. STOWERS, „Romans 7:7–25 as a Speech-in-Character (*prosōpopoia*)”, *Paul in His Hellenistic Context* (red. T. ENGBERG-PEDERSEN) (Minneapolis 1995) 180-202.

⁵¹ Por. J. MASTON, *Divine and Human Agency in Second Temple Judaism and Paul* (WUNT II/297; Tübingen 2010) 127-152.

tęgo, co czyni, i nie czyni tego, co chce (Rz 7,14-15). Za jego czyny odpowiada odtąd mieszkający w nim nowy, tyraniczny pan, grzech (Rz 7,17-20). Punkt ciężkości refleksji apostoła przesuwa się z Prawa na grzech. Pomimo upodobania w prawie Bożym czyni on człowieka niewolnikiem (Rz 7,23). Z ust poddanego prawu grzechu, czy to Żyda, czy poganina pozostającego poza panowaniem łaski Chrystusa, wyrwa się ostatecznie dramatyczny okrzyk: „Nieszczęsny ja człowiek! Któż mnie wyzwoli z ciała, co wiedzie ku tej śmierci?” (Rz 7,25).

Godna pożalowania sytuacja tych, którzy znajdują się poza Chrystusem, odmalowana w Rz 7,7-25, pozwala tym ostrzej uchwycić bogactwo łaski i nowego życia, które ofiaruje sprawiedliwość Boża w Synu⁵². Świętość, do której niezdolne są doprowadzić człowieka prawo ani ludzka filozofia, staje się osiągalna w Chrystusie i rozkwita dzięki Duchowi Świętemu⁵³. W Rz 8,1-30 Paweł przechodzi do tych, którzy żyją nowym życiem z Ducha Świętego⁵⁴. Paweł rozpoczyna od opisanie prawa Ducha i od tego, jak odciska się ono na życiu wierzącego (Rz 8,1-17)⁵⁵. Myśl apostoła w tej sekcji wyrażają dwa wersy (Rz 8,1-2). Dla tych, którzy są w Chrystusie, nie ma już potępienia; prawo Ducha wyzwoliło ich spod prawa grzechu i śmierci. Sprawiedliwość Boża nie tylko uwalnia wierzących w Chrystusa od grzechu i eschatologicznego

⁵² Por. WITHERINGTON, *Romans*, 141-142. Podobnie rzecz ma się z porównaniem Adam – Chrystus w Rz 5,12-21.

⁵³ Por. SCHREINER, *Romans*, 248.

⁵⁴ Na temat Rz 8, zob. M.L. LOANE, *The Hope of Glory. An Exposition of the Eighth Chapter of the Epistle to the Romans* (London 1968) 11-74; S. LYONNET, „Christian Freedom and the Law of the Spirit According to Paul”, *The Christian Lives by the Spirit* (red. I. de la POTTERIE – S. LYONNET) (Staten Island, NY 1971) 145-174; P. von der OSTEN-SACKEN, *Römer 8 als Beispiel paulinischer Soteriologie* (FRLANT 112; Göttingen 1975); H. PAULSEN, *Überlieferung und Auslegung in Römer 8* (WMANT 43; Neukirchen-Vluyn 1974).

⁵⁵ Por. E. LOHSE, „Zur Analyse und Interpretation von Röm. 8,1-17”, *The Law of the Spirit in Rom 7 and 8* (red. L. de LORENZI) (Benedictina, Biblical-Ecumenical Section 1; Rome 1976) 129-166.

potępienia (Rz 8,1-4). To zaledwie początek drogi. Duch, który jest darem sprawiedliwego Boga dla wierzących, kontynuuje dalej dzieło Chrystusa, ofiarowuje im nowe życie dzieci Bożych, uzdalnia ich do nazywania Boga Ojcem i daje udział w przyszłej chwale (Rz 8,14-17)⁵⁶. To życie, w którym już dziś obecna jest nadzieja zmartwychwstania (Rz 8,10-11).

W drugiej części rozdziału ósmego, w wersetach 18-30, widać wyraźnie, że nowe życie z Ducha zostaje chrześcijaninowi ofiarowane jakby w załączku, wymaga ono nieustannego wzrostu i rozwoju⁵⁷. Wciąż jeszcze musi zmagać się z niedoskonałością świata i natury ludzkiej, w której zostało złożone. Myśl Pawła w tej części ilustruje wers Rz 8,18: cierpienia obecnego czasu nie powinny zniszczyć w chrześcijaninie radości czasu przyszłego⁵⁸. Z ust całego świata wyrывa się jeszcze jęk bólu i tęsknoty. Stworzenie wciąż woła i cierpi w bólach rodzenia, oczekując pełni zbawienia i odkupienia (Rz 8,18-22)⁵⁹. Także chrześcijanie, posiadający pierwsze dary Ducha, wzdychają, oczekując na ostateczne przybranie za synów i zbawienie ciała (Rz 8,23-25).

⁵⁶ Na temat koncepcji przybrania za synów w Rz 8, zob. J.J.J. van RENSBURG, „The Children of God in Romans 8”, *Neot.* 15 (1981) 139-179; J. M. SCOTT, *Adoption as Sons of God: An Exegetical Investigation into the Background of “Huiiothesia” in the Pauline Corpus* (WUNT II/48; Tübingen 1992) 221-266.

⁵⁷ Na temat Bożej sprawiedliwości, która nie tylko uwalnia człowieka od grzechu, ale także obdarza nowym życiem i kontynuuje proces upodobnienia go do Chrystusa, zob. M. KOWALSKI „«Abyśmy się stali w nim sprawiedliwością Bożą» (2 Kor 5,21b). Zarys Pawłowej nauki o usprawiedliwieniu i jej eklezjalne implikacje”, *Kościół komunii i dialog*. Księdzu Biskupowi Kazimierzowi Ryczanowi w 75. Rocznice urodzin (red. P. KANTYKA – J. CZERKAWSKI – T. SIEMIENIEC) (Kielce 2014) 133-146.

⁵⁸ Na ten temat zob. A. GIENIUSZ, *Romans 8:18-30. Suffering Does Not Thwart the Future Glory* (Atlanta, GA 1999).

⁵⁹ Na ten temat zob. A.-M. DUBARLE, „Le Gémissement des créatures dans l’ordre divin du cosmos (Rom. 8,19-22)”, *RSPT* 38 (1954) 445-465; J. LAMBRECHT, „The Groaning Creation: A Study of Rom 8:18-30”, *LS* 15 (1990) 3-18; L.J. BRAATEN, „The Groaning Creation. The Biblical Background for Romans 8:22”, *BR* 1 (2005) 19-39.

Ich westchnieniu odpowiada wołanie Ducha, który wstawia się za nimi w niewysłowionych błaganiach (Rz 8,26-28), ostatecznie zasiewając w ich sercach pewność osiągnięcia Bożej chwały (Rz 8,29-30)⁶⁰. Pewność ta wybrzmiewa w kończącym rozdział ósmy hymnie Rz 8,31-39, zwłaszcza w jego końcowej frazie: nic „nie zdoła nas oddzielić od miłości Boga, objawionej w Chrystusie” (Rz 8,39). Boża sprawiedliwość przybiera formę nieskończonej miłości, z jaką Bóg pociąga ku sobie i chroni tych, którzy należą do Niego przez wiarę i Ducha.

6. BÓG SPRAWIEDLIWY CZYLI WIERNY SWOJEMU SŁOWU (RZ 9–11)

W ostatniej sekcji argumentacyjnej, Rz 9–11, Paweł powraca do tematu Bożej sprawiedliwości objawiającej się w historii narodu wybranego⁶¹. Powrót ten nie jest tak niespodziewany, jak mogłoby się na pierwszy rzut oka wydawać⁶². W pierwszej części swojej argumentacji apostoł dowodził, że zbawienie dostępne jest dla wszystkich bez Prawa, poprzez wiarę w Jezusa (Rz 1–4). W części drugiej ukazywał to samo Prawo jako święte, ale równocześnie

⁶⁰ Rz 8,29-30 zapowiada temat Bożej Opatrzności, o której Paweł mówić będzie w Rz 9. Por. FITZMYER, *Romans*, 521-522.

⁶¹ Na temat związku Rz 9–11 z resztą Listu do Rzymian, zob. F. REFOULÉ, „Unité de l'épître aux Romains et histoire du salut”, *RSPT* 71 (1987) 219-242; ALETTI, *God's Justice in Romans*, 175-181; FITZMYER, *Romans*, 539. Na temat argumentacji Pawła w Rz 9–11, zob. H. L. ELLISON, *The Mystery of Israel: An Exposition of Romans 9–11* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1966; Exeter, UK: Paternoster, 1976); E. E. JOHNSON, *The Function of Apocalyptic and Wisdom Traditions in Romans 9–11* (SBLDS 109; Atlanta, GA 1989) 110-175; H. RÄISÄNEN, „Paul, God, and Israel: Romans 9–11 in Recent Research,” *The Social World of Formative Christianity and Judaism: Essays in Tribute to Howard Clark Kee* (red. J. NEUSNER et al.) (Philadelphia, PA 1988) 178-206; F. SIEGERT, *Argumentation bei Paulus gezeigt an Röm 9–11* (WUNT II/34; Tübingen 1985) 108-247.

⁶² Por. SCHREINER, *Romans*, 469; MOO, *Romans*, 547-552.

niezdolne doprowadzić człowieka do świętości (Rz 6–7). Prawo zamiast zbawienia ofiarowuje świadomość grzechu, intensyfikuje jego działanie oraz doprowadza człowieka do dramatycznego uznania swojej niemocy. Jeśli połączymy w całość te dwa obrazy, uzyskujemy diagnozę sytuacji, w której znalazł się Izrael odrzucający Chrystusa. Dołączmy do tego fakt, że język, którym Paweł opisuje status chrześcijan w Rz 6–8 (wolność, przybranie za synów, chwała, wybranie) przypomina tytuły Izraela z Rz 9⁶³. Czy Bóg po prostu przeniósł swą miłość i błogosławieństwo na pogan? Czy położenie Izraela nie jest zawinione przez Boga, drastycznie zmieniającego obiekt miłości i drogę zbawienia⁶⁴? Pytania te dotyczą znów samego serca problemu Bożej sprawiedliwości. Spójrzmy na argumentację Pawła w Rz 9–11 z całościowej perspektywy⁶⁵:

Wstęp (9,1-5)

Smutek Pawła z powodu
obecnego stanu Izraela

Część I (9,6-29)

Teza pomocnicza (9,6a)

Słowo Boże nie zawiodło

Argumenty

⁶³ Por. SCHREINER, *Romans*, 470-471; ALETTI, *God's Justice in Romans*, 177.

⁶⁴ Na temat pytania o Bożą sprawiedliwość wybrzmiewającego szczególnie ostro w Rz 9–11, zob. FITZMYER, *Romans*, 541; SCHREINER, *Romans*, 471; E.E. JOHNSON, „The Faithfulness and Impartiality of God”, *Pauline Theology. Vol. 3: Romans* (red. D.M. HAY – E.E. JOHNSON) (Minneapolis 1995) 211-239; G. R. BEASLEY-MURRAY, „The Righteousness of God in the History of Israel and the Nations: Romans 9–11”, *RevExp* 73 (1976) 437-450; J.C. BEKER, „The Faithfulness of God and the Priority of Israel in Paul's Letter to the Romans”, *HTR* 79 (1986) 14-15; W. MEEKS, „On Trusting an Unpredictable God. A Hermeneutical Meditation on Romans 9-11”, *In Search of the Early Christians. Selected Essays* (red. W.A. MEEKS – A.R. HILTON) (New Haven – London 2002) 210-229.

⁶⁵ Por. T.H. TOBIN, *Paul's Rhetoric in Its Context. The Argument of Romans* (Peabody, MA 2004) 300-301; ALETTI, *God's Justice in Romans*, 172, 189-190, 213-216; WITHERINGTON, *Romans*, 237; F. BELL, *Argumentation and Use of Scripture in Romans 9-11* (AnBib 183; Roma 2010) 49-65, 181-192.

9,6b-13	Bóg w wolny sposób decyduje o tym, kto jest Izraelem
9,14-23	Boża wolność opiera się na sprawiedliwości i miłosierdziu
9,24-29	Bóg włącza w swój plan pogan, a Izraelowi pozostawia Resztę
Część II (9,30–10,21)	
<i>Teza pomocnicza</i> (10,4)	<i>Chrystus – kresem Prawa</i>
<i>Argumenty</i>	
10,5-8	Sprawiedliwość z Prawa jest nieosiągalna, tylko sprawiedliwość w Chrystusie daje życie
10,9-13	Zbawienie jest dla tych, którzy wzywają Chrystusa
10,14-17	Izrael usłyszał słowo zbawienia w Ewangelii
<i>Podsumowanie</i> (10,18-21)	<i>Obecny stan Izraela jest wynikiem odrzucenia przez niego Słowa Bożego</i>
Część III (11,1-32)	
<i>Teza pomocnicza</i> (11,1a)	<i>Bóg nie odrzucił swojego ludu</i>
11,1-10	Z Izraela pozostała Reszta
11,11-24	Bóg wykorzystał upadek Izraela dla zbawienia pogan
11,25-32	Odrzucenie Izraela jest czasowe
Podsumowanie (11,33-36)	<i>Hymn sławiący Boży plan zbawienia</i>

Przystępując do nowej części swojej argumentacji, zawartej w Rz 9–11, Paweł odnosi się do Izraela, którego położenie jest dla niego, jak sam stwierdza, przyczyną wielkiego smutku i nieustannego bólu (Rz 9,2). Izraelici są przecież jego braćmi, dziedzicami Bożych obietnic, narodem, z którego wywodzą się patriarchowie oraz sam Chrystus (Rz 9,3-5). Czy Bóg przestał być wierny swojemu wcześniejszemu słowu danemu Izraelowi? We frazie, która wprowadza główną myśl Pawła w Rz 9–11, stwierdza on, że Słowo Boże nie zawiodło (Rz 9,6a). Aby udowodnić swą tezę, apostoł rozpoczyna od sprecyzowania

że nie wszyscy, którzy wywodzą się z Izraela, w istocie są Izraelem (Rz 9,6b). Samo fizyczne pochodzenie jeszcze nie czyni nikogo dziedzicem Bożych obietnic. Bóg w przeszłości, w niczym nieskrępowany sposób, wybierał sobie tych, którzy mieli stać się bohaterami historii zbawienia. Przykładami są dzieje Abrahama i Izaaka oraz Ezawa i Jakuba, które Paweł przytacza w Rz 6,9-6b-13.

W swoich wyborach Bóg działał w sposób absolutnie wolny, co apostoł Paweł podkreśla dalej w Rz 9,14-23. Wolny nie oznacza oczywiście pozbawiony reguł czy całkowicie arbitralny. Sama wolność nie wystarcza jeszcze, aby zakwalifikować Boże działanie jako sprawiedliwe. Boża wolność podporządkowana jest miłosierdziu (Rz 9,15-16), a jej celem jest objawienie boskiej chwały (Rz 9,17)⁶⁶. Aby to osiągnąć, Bóg może posłużyć się nawet zatwardziałym sercem faraona (Rz 9,17)⁶⁷. Paweł stwierdza ostatecznie, że Boża sprawiedliwość działa w sposób niczym nieskrępowany, człowiek zaś nie ma kompetencji, które pozwalają mu kwestionować jej działanie (Rz 9,19-23).

Nie oznacza to jednak predestynacji, absolutnej supremacji działania Bożego, które przekreśla ludzką wolność⁶⁸. Bóg nie skazuje nikogo na potępienie, lecz dopuszcza nieposłuszeństwo i odrzucenie swego Słowa przez człowieka. Bożą sprawiedliwość, która w sposób absolutnie wolny porusza się między ludzką wiernością a nieposłuszeństwem, Paweł tłumaczy pragnieniem włączenia w plan zbawienia wszystkich bez wyjątku, także pogan. W tym planie wypełniają się również zapowiedzi proroków, co apostoł ukazuje, łącząc ze sobą cytaty z Ozeasza i Iza-

⁶⁶ Por. SCHREINER, *Romans*, 476-477; W.S. CAMPBELL, „The Freedom and Faithfulness of God in Relation to Israel”, *JSNT* 13 (1981) 27-45, zwł. 30-33.

⁶⁷ Por. G.K. BEALE, „An Exegetical and Theological Consideration of the Hardening of Pharaoh’s Heart in Exodus 4–14 and Romans 9”, *TrinJ* 5 (1984) 129–54.

⁶⁸ Na temat teorii predestynacji, przeznaczenia do potępienia lub zbawienia, według której wciąż czyta się Rz 9, zob. A.H. WAKEFIELD, „Romans 9-11. The Sovereignty of God and the Status of Israel”, *RevExp* 100/1 (2003) 65-80.

jasza (Oz 2,1.25; Iz 1,9). Choć pierwotnie odnosiły się one do Izraela, w interpretacji Pawła opisują one sytuację, w której Bóg wybrał pogan, a Izrael został zredukowany do małej Reszty (9,25-29)⁶⁹. Słowo Boże potwierdza, że sprawiedliwość Boga nie działa według zmieniających się nieustannie reguł. Pozostawienie pogan poza marginesem historii zbawienia było tylko czasowe⁷⁰. Sekcja 9,6-29, której język, jak to już podkreśliliśmy, nawiązuje do Rz 8, łączy wybranie pogan i nowe życie z Ducha w odwieczny, oparty na Słowie Bożym plan zbawienia⁷¹. Cytat z Pisma (Iz 8,14; 28,16) zamykający Rz 9, pozwala także mieć nadzieję, że podobnie jak niewybranie pogan przemieniło się w ich umiłowanie, tak odrzucenie Izraela przemieni się w jego ponowne przyjęcie⁷².

Przechodząc do kolejnej części swej argumentacji Paweł stwierdza, że wolność, z jaką działa Bóg, nie eliminuje ludzkiej odpowiedzialności za czyny. Izrael jest odpowiedzialny za odrzucenie Bożego planu (na obecnym etapie), a jedną z przyczyn zaistniałego stanu rzeczy jest ich gorliwość o Prawo⁷³. Naród wybrany w swojej gorliwości o Prawo nie potrafił go wypełnić, ponieważ

⁶⁹ Na temat Pawłowej argumentacji w oparciu o Pismo w Rz 9 – 11, zob. J.W. AAGESON, „Scripture and Structure in the Development of the Argument in Romans 9–11”, *CBQ* 48 (1986) 265-289; C.A. EVANS, „Paul and the Hermeneutics of ‘True Prophecy’: A Study of Romans 9–11,” *Bib* 65 (1984) 560-570; A. MAILLOT, „Essai sur les citations vétérotestamentaires contenues dans Romains 9 à 11, ou comment se servir de la Torah pour montrer que le «Christ est la fin de la Torah»” *ETR* 57 (1982) 55-73; J.R. WAGNER, *Heralds of the Good News. Isaiah and Paul „in Concert” in the Letter to the Romans* (Leiden 2002) 43-305; BELL, *Argumentation and Use of Scripture*; B.J. ABASCIANO, *Paul’s Use of the Old Testament in Romans 9:1-9. An Intertextual and Theological Exegesis* (London – New York 2011).

⁷⁰ Por. SCHREINER, *Romans*, 473; ALETTI, *God’s Justice in Romans*, 196-197.

⁷¹ Por. ALETTI, *God’s Justice in Romans*, 203-206.

⁷² Por. J.P. HEIL, „From Remnant to Seed of Hope for Israel: Romans 9:27-29”, *CBQ* 64 (2002) 703-720.

⁷³ Na temat Rz 10,30-33, odgrywających rolę łącznika i przygotowania do argumentu Pawła z Rz 10, zob. FITZMYER, *Romans*, 576-577.

poszukiwał usprawiedliwienia płynącego z uczynków, nie z wiary (Rz 9,32). W tym także wypełniło się słowo Pisma o Chrystusie, kamieniu upadku, o który potkną się jedni, a który dla drugich, wierzących, stanie się skałą zbawienia (Rz 9,33). W Rz 10,1-4 Paweł stwierdza raz jeszcze, że przyczyną upadku Izraela jest ich gorliwość o Prawo, której jednak brak rozeznania. Opiera się ona na własnej, płynącej z uczynków sprawiedliwości, a odrzuca sprawiedliwość Bożą, objawioną przez wiarę w Chrystusie. Naród wybrany nie chce zaakceptować nowej drogi zbawienia, która otwiera się przed całą ludzkością, nie dostrzega w niej tej samej Bożej sprawiedliwości, która objawiła się w jęgo historii.

Tymczasem Chrystus to kres Prawa (Rz 10,4). Stwierdzenie to stanowi tezę pomocniczą prowadzącą myśl Pawła w Rz 9,30-10,21. Kres należy tu rozumieć nie tyle jako wypełnienie i udoskonalenie Prawa, ile jako doprowadzenie do końca jęgo panowania na ludźmi⁷⁴. W Jezusie ustanawia się nową ekonomię zbawienia. Tu znów może pojawić się obiekcja odnosząca się do sprawiedliwości Bożęgo planu, w którym Prawo odgrywało przecież dotąd zasadniczą rolę. Paweł broni Bożęgo działania, odwołując się do argumentów z Pisma⁷⁵. W Rz 1-8 sprowadził on Prawo do roli czynnika uświadamiającego grzech i intensyfikującego jęgo działanie w człowieku. W Rz 10,5-9 wskazuje na ograniczony zakres błogosławieństwa płynącego z zachowywania Prawa. W Rz 10,5 apostoł cytuje

⁷⁴ Por. ALETTI, *God's Justice in Romans*, 146. Na ten temat zob. także, R. BADENAS, *Christ the End of the Law: Romans 10.4 in Pauline Perspective* (JSNTSup 10; Sheffield 1985); G.E. HOWARD, „Christ the End of the Law: The Meaning of Romans 10:4ff.”, *JBL* 88 (1969) 331-337; F. REFOULÉ, „Romains, x, 4: Encore une fois”, *RB* 91 (1984) 321-350; P. STUHLMACHER, „Das Ende des Gesetzes: Über Ursprung und Ansatz der paulinischen Theologie”, *ZTK* 67 (1970) 14-39; M.A. SEIFRID, „Paul's Approach to the Old Testament in Rom 10:6-8”, *TrinJ* 6 (1985) 3-37; A. GIGNAC, „Le Christ, TÉLOS de la loi (Rm 10,4), une lecture en termes de continuité et de discontinuité, dans le cadre du paradigme Paulinien de l'élection”, *ScEs* 46 (1994) 55-81.

⁷⁵ Por. BELL, *Argumentation and Use of Scripture*, 181-192.

Kpł 18,5, która mówi, że każdy, kto pełni nakazy Tory, będzie żyć. Na podstawie użytego tu słownictwa nie możemy być pewni, czy chodzi o życie doczesne, czy wieczne⁷⁶. W istocie, biorąc pod uwagę argumentację Pawła i kontrast pomiędzy Rz 10,5 i 10,6-9, można stwierdzić, że Prawo zapewnia życie i błogosławieństwa jedynie w wymiarze ziemskim⁷⁷. Podobna myśl pojawia się w Rz 3,25-26, gdzie Paweł mówi o sprawiedliwości Bożej cierpliwie znoszącej grzech ludzki w czasach Starego Przymierza, żeby odpuścić go ostatecznie w Jezusie⁷⁸. Nawet jeśli Prawo miało moc jednania człowieka z Bogiem i zapewniania mu Bożego błogosławieństwa, nie było ono w stanie złamać eschatologicznej mocy grzechu, który ostatecznie prowadził całą ludzkość do potępienia. Innymi słowy, błogosławieństwo Prawa nie sięgało poza wymiar doczesny. Diametralnie inne owoce przynosi wiara w Jezusa, która według apostoła Pawła prowadzi do zbawienia wiecznego (Rz 10,6-8). Sprawiedliwość osiągnana przez wiarę daje uczestnictwo w eschatologicznym zwycięstwie nad grzechem i śmiercią, które Chrystus osiągnął przez swój krzyż i zmartwychwstanie.

Trzeba zatem uznać w Jezusie Pana i uwierzyć w Jego zmartwychwstanie, aby osiągnąć zbawienie. Wzmianka o tym, że wierzący w Jezusa nie zostanie zawstydzony (Rz 10,11), także odnosi się do sądu ostatecznego i spotkania z Bożą sprawiedliwością, które w tym kontekście będą dla wierzącego momentem radości i wywyższenia. Słownictwo związane ze wstydem oraz stwierdzenie, że w Jezusie nie ma różnicy między Żydem a Grekiem (Rz 9,12), przypomina o głównej tezie z Rz 1,16-17. Sprawiedliwość Boża objawiona w Ewangelii zbawia wszystkich, którzy

⁷⁶ POR. ALETTI, *God's Justice in Romans*, 262-263.

⁷⁷ POR. ALETTI, *God's Justice in Romans*, 144-145.

⁷⁸ POR. DUNN, *Romans 1-8*, 173; MOO, *Romans*, 239-240; JEWETT, *Romans*, 289. Więcej na temat Rz 3,25-26 zob. w J. PIPER, „The Demonstration of the Righteousness of God in Romans 3:25,26”, *JSNT* 7 (1980) 2-32; W. KRAUS, *Der Tod Jesu als Heiligtumsweihe. Eine Untersuchung zum Umfeld der Sühnevorstellung in Römer 3,25-26a* (WMANT 66; Neukirchen-Vluyn 1991).

wzywają jednego Pana, Jezusa Chrystusa (Rz 10,13). Ewangelia ta ogłoszona została Izraelowi (Rz 10,14-17), który, nie przyjmując przepowiadania apostołów opartego na słowie prorockim, sam jest winien swojego odrzucenia (Rz 10,17-21)⁷⁹. W planie Bożej sprawiedliwości nie ma mowy o predestynacji, wcześniejszym przeznaczeniu Izraela do upadku.

Ostatni akord Pawłowego dyskursu o usprawiedliwieniu rozbrzmiewa w Rz 11. Paweł przedstawia tu lekarstwo na niewierność Izraela. Część ta nie stoi w sprzeczności z Rz 9–10, gdzie apostoł przedstawił wolny wybór Boży obejmujący pogan i wyeksponował odpowiedzialność Izraela, który pozostał poza nową ekonomią zbawienia w Chrystusie⁸⁰. Według apostoła odrzucenie Izraela nie jest ani całkowite, ani ostateczne. Powołując się na historię Eliasza Paweł stwierdza, że Bóg nie zrezygnował definitywnie ze swojego ludu (Rz 11,1). To kolejna teza pomocnicza, według której apostoł prowadzi swoją myśl. Z Izraela, podobnie jak w czasach Eliasza, pozostała dziś jedynie wierna Reszta (Rz 11,5). Ci którzy odpadli, odpadli z powodu zatwardziałości własnego serca (Rz 11,7). Nie znaczy to jednak, że ich upadek zniweczył plan Bożej sprawiedliwości. Bóg wykorzystał niewierność swego ludu, aby rozszerzyć swój plan zbawienia także na pogan, którzy dzięki temu mogli wejść do ludu Przymierza (Rz 11,11). Paweł spodziewa się także ostatecznego nawrócenia i przyjęcia Izraela, które porównuje do zmarłychwstania (Rz 11,15) i do ponownego wszczepienia w krzew winny martwych latorośli (Rz 11,23-24). To, co z punktu widzenia ludzkiej logiki jest niemożliwe, realizuje się w Bożej sprawiedliwości. Najpierw, wbrew zdrowemu rozsądkowi, wszczepiła ona dziki pęd pogan w szlachetny korzeń mesjańskiego, wierzącego Izraela. Teraz do życiodajnego pnia, którego rdzeniem jest Chry-

⁷⁹ Por. FITZMYER, *Romans*, 595.

⁸⁰ Por. T.E. van SPANJE, *Inconsistency in Paul? A Critique of the Work of Heikki Räisänen* (WUNT II/110; Tübingen 1999) 91-119.

stus, ma przyłączyć martwe odrośle narodu wybranego⁸¹. Dla Bożej sprawiedliwości nie ma rzeczy niemożliwych. Odrzucenie Izraela jest czasowe i trwać będzie, dopóki do Kościoła nie wejdą wszyscy poganie⁸². Wówczas cały Izrael zostanie zbawiony (Rz 11,25-27)⁸³. Pod koniec Paweł stwierdza, że Żydzi wciąż pozostają umiłowanymi przez Boga, błogosławieństwa i wybranie są bowiem nieodwołalne (Rz 11,29). Bóg w swojej sprawiedliwości, przy całej swej wolności, pozostaje wierny wcześniejszym zobowiązaniom. Jeśli nawet dopuścił nieposłuszeństwo swojego ludu, to w tym celu, aby okazać mu miłosierdzie (Rz 11,32). Rozdział 11 kończy się doksologią, hymnem pochwalnym na cześć Bożych wyroków i dróg, które przewyższają ludzkie myśli (Rz 11,33-36). To w istocie pochwała Bożej sprawiedliwości, która przez meandry ludzkiej historii, także poprzez zatwardziałość serca i odrzucenie Ewangelii, prowadzi wszystkich do zbawienia.

7. PODSUMOWANIE

List do Rzymian, jedno z najbardziej zwartych i przepracowanych pism świętego Pawła, otwiera przed czytelnikiem całe swe bogactwo dzięki zastosowaniu od-

⁸¹ Na temat znaczenia i interpretacji metafory winnego krzewu w Rz 11, zob. M.M. BOURKE, *A Study of the Metaphor of the Olive Tree in Romans xi* (Washington, DC 1947); A.G. BAXTER – J.A. ZIESLER, „Paul and Arboriculture: Romans 11.17–24”, *JSNT* 24 (1985) 25-32; M.N. NANOS, „Broken Branches: A Pauline Metaphor Gone Awry? (Romans 11:11-24)”, *Between Gospel and Election. Explorations in the Interpretation of Romans 9-11* (red. F. WILK – J. R. WAGNER) (WUNT II/257; Tübingen 2010) 339-376.

⁸² Por. C.E.B. CRANFIELD, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Romans*. Volume II: Commentary on Romans IX – XVI and Essays (London – New York 2004) 553.

⁸³ Izrael dojdzie do wiary przez bezpośrednie spotkanie ze Zmartwychwstałym. Na ten temat zob. R.H. BELL, *The Irrevocable Call of God. An Inquiry into Paul's Theology of Israel* (WUNT II/184; Tübingen 2005) 256-270, zwł. 269-270.

powiedniego klucza lektury. Śledząc słownictwo i argumentację apostoła w pierwszych jedenastu rozdziałach, możemy dojść do wniosku, że kluczem tym jest problem Bożej sprawiedliwości. Na pewno należała ona do kwestii dyskutowanych we wspólnocie rzymskiej, w której skład wchodził Żydzi i poganie, i która żyła w bezpośredniej bliskości wspólnoty żydowskiej. Problem Bożej sprawiedliwości pojawiał także od początku w centrum przepowiadanej przez Pawła Ewangelii łaski. Korespondencja z Rzymianami dała apostołowi okazję do pogłębienia i zaprezentowania pytań i problemów, które towarzyszyły przez lata jego misji.

W Rz 1–11 pojęcie Bożej sprawiedliwości przyjmuje różne odcienie i barwy. W pierwszych czterech rozdziałach listu Paweł przedstawia ją jako siłę, która ocala skazany na zagładę ludzki świat. Sprawiedliwy sąd Boży, przychodzący na każdego, obnaża grzech i zepsucie całej ludzkości, zarówno Żydów jak i pogan, ale równocześnie domaga się uniwersalnego narzędzia usprawiedliwienia dla wszystkich (Rz 1,18–3,20). Zostaje ono ludzkości ofiarowane w Chrystusie, a sposobem, dzięki któremu każdy ma do niego dostęp, jest wiara (Rz 3,21–22a). Boża sprawiedliwość od dawna przygotowywała drogę zbawienia przez wiarę, czego przykładem jest historia Abrahama (Rz 4). Bóg, ocalając ludzkość przed ostatecznym potępieniem, okazuje się sprawiedliwy, czyli wierny swojemu przymierzowi z Izraelem, a równocześnie rozszerza je na wszystkich synów.

W Rz 5–8 Paweł, przypominając rolę Chrystusa jako narzędzia Bożej sprawiedliwości (Rz 5,1–21) i ukazuje jej owoce w życiu wierzących (Rz 6,1–7,6). Dla kontrastu pokazuje równocześnie dramat tych, którzy pozostają poza oddziaływaniem łaski w Chrystusie. Rozdarcie pomiędzy pragnieniem dobra a niemożnością osiągnięcia go, Żydzi i poganie doświadczają w sobie panowania grzechu i śmierci (Rz 7,7–25). Jego punktem kulminacyjnym staje się wołanie „nieszczęsny ja człowiek”, które w istocie jest wezwaniem do objawienia się zbawczej Bożej sprawiedliwości w Chrystusie (Rz 7,25). Pełnię owoców nowego ży-

cia w Nim chrześcijanin ogląda dzięki Duchowi Świętemu (Rz 8). Dzięki Duchowi Boża sprawiedliwość kontynuuje proces przemiany wierzących, prowadząc wszystkich do pełni zbawienia (Rz 8,31-39).

Wreszcie w Rz 9–11 z całą ostrością powraca temat Bożej sprawiedliwości w historii narodu wybranego. Jego los nie jest efektem niczym nieskrępowanej Bożej wolności, która sprawia, że Bóg zmienia obiekt swej miłości i reguły, według których zbawia się człowiek. W Rz 9,6-29 Paweł ukazuje Bożą wolność podporządkowaną miłosierdziu i pragnieniu włączenia w Boży plan całej ludzkości. Dalej, w Rz 10, apostoł wskazuje na odpowiedzialność Izraela, zamykającego swe uszy na Boże Słowo. Częste odwołanie do tekstów Starego Testamentu w tej części argumentacji podkreśla stałość Bożego planu. Wreszcie w Rz 11 apostoł ukazuje przekraczającą ludzką logikę determinację Bożej sprawiedliwości, która jest w stanie wszczepić martwe odrośle Izraela w życiodajny pień mejsjański. Ostatecznie Boża sprawiedliwość, o której z taką pasją mówi Paweł w Rz 1 – 11, nie tylko uwalnia od grzechu i napelnia wierzących nowym życiem, lecz także nie ustaje w wysiłkach, pragnąc sprowadzić z powrotem tych, którzy zbyczyli z jej dróg. Paweł po mistrzowsku przenosi na płótno historii powszechnej historię sprawiedliwości Bożej objawionej w Chrystusie, który przecież „przyszedł po to, żeby szukać i zbawić to, co zginęło” (Łk 19,10).

Summary

In the present article, the author indicates the theme of God's justice as a unifying thread of the Letter to the Romans. The analysis of the issue starts from a general overview of the idea of justice in the Greco-Roman culture, in the Old and New Testament. Next, the author presents the overall structure of the Letter to the Romans supplied with the distribution of the vocabulary of justice. The core of the article is the analysis of the differentiated argumentative parts of the letter (Rom 1–4; 5–8; 9–11) with the special attention paid to the issue of God's jus-

tice. Paul presents it as the power of God that saves the humanity from the incoming judgment (Rom 1–4), as the giver of new life in the Spirit and freedom for the believers (Rom 5–8), and as the creative will of God that will not cease until it brings everybody, including Israel, to salvation (Rom 9–11). At every stage of his argument, the apostle stresses that throughout the whole history of mankind God's justice remained faithful to its original plan of salvation revealed and disclosed in the Old Testament.

Keywords: God's justice, God's faithfulness, Paul's argumentation, the Letter to the Romans, God's judgment, new life, Holy Spirit, Israel, Rom 1–4, Rom 5–8, Rom 9–11.

Słowa klucze: sprawiedliwość Boża, Boża wierność, argumentacja Pawła, List do Rzymian, Boży sąd, nowe życie, Duch Święty, Izrael, Rz 1–4, Rz 5–8, Rz 9–11.

Ks. Marcin Kowalski
Instytut Nauk Biblijnych KUL
Al. Raclawickie 14
20-950 Lublin
xmkowal@gmail.com

KS. MARCIN KOWALSKI, kapłan Diecezji Kieleckiej, adiunkt Katedry Teologii Biblijnej i Proforystyki Instytutu Nauk Biblijnych KUL Jana Pawła II, diecezjalny moderator „Dzieła Biblijnego” w Kielcach, doktor nauk biblijnych Papieskiego Instytutu Nauk Biblijnych w Rzymie, autor *Transforming Boasting of Self into Boasting in the Lord. The Development of the Pauline Periatuologia in 2 Cor 10–13* (Studies in Judaism; Lanham, MD: University Press of America 2013).